

УДК 261.5:254.5-Шептицький А.

Тетяна ГОРАН

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника*

ДУХОВНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (1919 - 1939 РР.)

У статті проаналізовано діяльність духовних навчальних закладів Перемишльської єпархії у період між двома світовими війнами. Визначено, що функціонування Духовної семінарії у Перемишлі сприяло моральному вихованню молоді. Перемишльська духовна семінарія відіграла важливу роль у підготовці священничих кадрів, питання поповнення і оновлення яких гостро постало після Першої світової війни. Охарактеризовано діяльність Інституту дяків.

***Ключові слова:** єпархія, духовенство, духовні навчальні заклади, Духовна семінарія, Інститут дяків.*

Церковні греко-католицькі освітні заклади були одним із найважливіших елементів організаційної структури ГКЦ та визначальним чинником релігійного життя українців у період між двома світовими війнами. Греко-католицьке духовенство активно використовувало можливість викладати основи християнської релігії серед шкільної молоді. Навчання релігії здійснювали священники, підготовку яких проводила Перемишльська духовна семінарія. Тому досить актуальним є вивчення досвіду духовенства у питанні морального та духовного виховання майбутніх священників.

Діяльність духовних навчальних закладів Перемишльської єпархії у період Другої Речі Посполитої ще не набула достатнього наукового вивчення. Відсутнє комплексне дослідження функціонування Інституту дяків у період між двома світовими війнами. Окремі аспекти діяльності Духовної семінарії у Перемишлі частково висвітлювали у своїх працях С. Мудрий [12], В. Перевезій [13], о. др. І. Кашак [9], І. Пилипів [16], Я. Глистюк [8], Б. Прах [17], М. Козак [11] та інші.

Мета статті - проаналізувати роль духовних навчальних закладів Перемишльської єпархії у підготовці священничих кадрів.

В умовах міжвоєнної греко-католицьке духовенство, прагнучи не допустити ополячення української молоді, значну увагу приділяло вивченню релігії у школах. Навчання основ релігії здійснювали священники тих конфесій, представники яких відвідували даний навчальний заклад. Так, у парохії Устіянова Устрицького деканату «в 1931 - 1932 навчальному році в утраквістичній школі навчалось 198 дітей з греко-католицьких сімей, 34 сповідували латинський обряд та 11 жидів. Загалом в школі проводилося навчання для 243 учнів» [3, к. 85]. Оскільки у школі навчалися представники різних конфесій, то на уроки релігії вони повинні були ходити виключно до

«свого вчителя» - римо-католицького чи греко-католицького. Було встановлено, що на катехизацію у початкових і середніх школах відводилося дві та більше годин на тиждень. Для вивчення релігії у парохії Устіянова щотижнево виділяли 4 години. В спеціальних щоденниках зазначався рівень знань кожного з учнів цієї школи. Цікавою була замітка пароха про те, що діти «обучені в правдах св. віри відповідали сміло і добре». Парох, який вів навчання релігії в кількох парафіях, на навчання доїжджав своїми кінями: «за доїзд громада зобов'язалася платити та не платить» [3, к. 85].

Варто зазначити, що польська влада активно втручалася у процес навчання релігії, намагаючись визначити характер та спрямування «науки релігії», яку проводили греко-католицькі священники. Тому в школах, особливо утравістичних, поляки намагалися обмежити кількість катехитів-греко-католиків. Так, у польськомовній жіночій семикласній школі ім. Ядвіги у Дрогобичі «в 1933-1934 навчальному році навчалось 750 учнів, з них 150 греко-католиків, 180 римо-католиків та 420 жидів» [4, к. 42]. Серед учителів був тільки один греко-католик, 2 жида та 10 римо-католиків [4, к. 42]. Зовсім іншою була ситуація у Приватній шестикласовій школі сс. Василіянок у м. Дрогобич, де навчання велося українською мовою. Станом на 1933 - 1934 навчальний рік у школі працювало 8 учителів, з них 4 монахині греко-католицького віросповідання. Як і в інших школах Дрогобича на навчання релігії виділяли 12 годин на тиждень, тобто по дві години у кожному класі [4, к. 46].

В сучасній Україні підготовкою майбутніх катехитів займаються катехитичні інститути, які діють практично в усіх єпархіях. Найважливішу роль у даній справі відіграє Катехитично-педагогічний інститут УКУ, директором якого є с. Луїза Цюпа. Окрім цього, в Україні працює ще два катехитичні Інститути УГКЦ: в Дрогобичі та Івано-Франківську. Однак, варто зазначити, що у Перемишльській єпархії у міжвоєнний період не існувало подібних наукових установ, а зважаючи на той факт, що функції катехита у школах виконували місцеві парохі, основна роль у підготовці священничих кадрів відводилася Духовній семінарії.

Питання створення богословських навчальних закладів активно обговорювалося на Замойському Синоді 1720 р., учасники якого прийняли рішення про організацію духовних семінарій у кожній єпархії [10]. Перша греко-католицька духовна семінарія була створена у Відні з ініціативи австрійського уряду та імператриці Марії-Терези. Семінарія отримала назву Королівська греко-католицька семінарія св. Варвари (так званий Барбареум). Проте, після смерті імператриці семінарія перестала існувати, а галицьких семінаристів разом із ректором о. Михайлом Щавлинським відправлено до Львова [16, с. 134].

Брак традиції і безперервності не сприяв розвитку студентського життя в Перемишлі. Від заснування Перемишльська семінарія мала тільки чотири студенти на одному курсі (1845 - 1920 рр.). Організацію навчального процесу у духовних семінаріях було визначено на установчому з'їзді

Українського Богословського Наукового товариства, який відбувся 29 вересня 1922 р. у Львові. 13 грудня 1921 р. перемишльський єпископ Йосафат Коциловський благословив цілком нову семінарію, що була побудована за рахунок коштів Галицького релігійного фонду. Він також освятив нижню каплицю Йосафата і верхню каплицю Христа Царя. Щоби фінансувати семінарію, єпископ призначив податок на парафії. Професорам в семінарії давали компенсацію, що була призначена парафії. Керівництво духовної семінарії у Перемишлі належало ректору, віце-ректором, духівнику та префектам студій. У досліджуваний період Перемишльську семінарію очолювали ректори о. д-р Григорій Лакота (1918 - 1926 рр.), о. Василь Пинило (1926 - 1929 рр.), о. Володимир Гмитрасевич (1929 - 1935 рр.) та о. Іван Кузич (1935 - 1945 рр.) [7, с. 29].

О. Василь Пинило розпочав свою діяльність у Перемишльській духовній семінарії задовго до початку Першої світової війни. Протягом 1908 - 1918 рр. був духівником у семінарії, одночасно займав посаду професора катехитики і методики, з 1915 р. по 1925 р. викладав семінаристам аскетичну та літургічну. У 1920-30-их рр. був професором морального богослов'я, пасторального богослов'я, гомілетики, годегетики, а у 1926 р. о. В. Пинило обраний ректором Духовної семінарії. О. Володимир Гмитрасевич душпастирську працю розпочав у 1912 р., ставши управляючим співробітником у Перемишлі. Упродовж 1914 - 1925 рр. він займав посаду катехита, а з 1925 р. по 1941 р. о. В. Гмитрасевич був парохом катедрального собору св. Йоана Христителя, деканом Перемишльського деканату та радником і референтом єпископської консисторії. У 1929 р. змінив о. В. Пинила на посаді ректора Духовної семінарії і опікувався підготовкою священничих кадрів до призначення його у 1935 р. домовим прелатом папи Пія XI [17, с. 472; 393]. Біографія наступного ректора о. Івана Кузича насичена цікавими фактами та подіями, тому потребує спеціального дослідження. Його ім'я поряд з Йосафатом Коциловським, Григорієм Лакотою, Миколою Грицеляком та Романом Решетиллом є серед священників УГКЦ, які були репресовані радянським режимом, а пізніше реабілітовані прокуратурою Києва.

Після закінчення Першої світової війни у Перемишльській духовній семінарії навчалася близько 100 осіб (1920 - 1921 рр. - 101, 1922 - 1923 рр. - 119) [19]. Навчання тривало 4 роки, а з 1931 р. богословську освіту здобували вже 5 років. Критично зменшилася кількість «питомців» протягом 1924 - 1926 рр., що було пов'язано, в першу чергу, із запровадженням єпископом Й. Коциловським целібату у 1925 р. На одному курсі в той час залишилося тільки двоє, а через рік - троє студентів. Целібатна реформа викликала не тільки протест семінаристів, але й широкий суспільний резонанс в українському суспільстві Східної Галичини [16, с. 134].

Варто зазначити, що духовна семінарія у Перемишлі у міжвоєнний період перебувала у важкому становищі. Про це свідчать часті звернення єпископа Й. Коциловського до вірних та духовенства «о складання датків на

духовний семінар» [14, с. 71]. У зверненні йшлося про те, що кожний парох повинен сплачувати на утримання семінарії по 100 мр. від одного морга орного поля (*автор: 1 морг - 0, 57 га*). Завідателі парохій сплачували за користування ґрунтами на користь Духовної семінарії суму, яка визначалася деканами відповідно до їх матеріального становища. Кожний деканат змушений був надавати 5-6 кірців зерна (*автор: 1 корець - 96-100 кг*) [14, с. 71]. Однак не всі парохії та деканати сприйняли з ентузіазмом дане рішення: «Одні цілком злегковажили собі повисше зарядження, другі менше або більше сповнили приказ» [2, к. 3-5].

Ситуація нормалізувалася у другій половині 20-их рр. Так, у 1928 р. на четвертому курсі в духовній семінарії навчалося 4 студенти, на третьому - 20 «питомців», на другому - 23, а на першому - 28 (загалом 75 осіб). На студіях у Римі в українській колегії (Урбаніанська папська колегія в Римі) навчалося 4 майбутніх богословів [20, с. 388-389]. У 30-их рр. кількість «питомців» збільшилася у 1,5 рази. У 1938 р. на п'ятому курсі навчалося 13 студентів, на четвертому - 33, на третьому - 25, на другому і першому - 29 і 33 відповідно. Збільшилася і кількість «питомців», які навчалися на богословських студіях у Римі: 1928 р. - 4 студенти, 1937 - 1938 рр. - 11 студентів [21, с. 18-19]. Навчання за кордоном у провідних закладах Риму, Відня чи Інсбрука створювало перед богословами більші кар'єрні можливості. Єпископ Й. Коциловський особисто цікавився навчальним процесом та рівнем виховання майбутніх священиків у семінарії, проводив часті реколекції та запровадив щомісячні богословські диспути.

В духовній семінарії основна увага приділялася вивченню біблійної історії, основ догматики, єврейської та церковно-слов'янської мов та літургії [2, S. 62-63]. Важливу роль у процесі навчання відіграло так зване самонавчання, яке було двох типів: колективне та індивідуальне. Реалізація різноманітних форм навчання здійснювалася під безпосереднім керівництвом священика-духівника. Завдяки цьому студенти мали можливість поглибити духовні знання. Випускникам семінарії видавалося «свідоцтво укінчення богословських наук» [2, к. 63].

Таким чином, функціонування духовної семінарії у Перемишлі сприяло моральному вихованню молоді та дало змогу постійно поповнювати та оновлювати священичі кадри. Протягом 20-ти років діяльності семінарії єпископ Й. Коциловський висвятив 400 священиків.

Спеціальною інституцією у Перемишльській єпархії був Інститут дяків, завданням якого була підготовка потрібної кількості церковних співаків, без яких не можливо було провести літургію. З ініціативи єпископа Михайла Левицького у Перемишлі у 1817 р. було створено Інститут дяків. Метою Дяко-вчительського Інституту було навчання дітей селян, дяків та священиків, які не мали власних коштів на здобуття вищої освіти. Інститут дяків надавав учительську та дяківську освіту. Греко-католицьке духовенство з ентузіазмом сприйняло створення нового навчального закладу, а першим його директором став І. Могильницький. На початку своєї діяльності

Інститут дяків зіткнувся зі значними труднощами, адже польська влада заборонила проводити навчання українською мовою. Зважаючи на наявність значної кількості польськомовної літератури, мовою викладання повинна бути польська. Значно ускладнює дослідження діяльності Інституту дяків той факт, що в Державному архіві Перемишля практично відсутні документи, які б проливали світло на особливості організації та функціонування даної установи. Жодним словом не згадується про Інститут дяків і у шематизмах Перемишльської єпархії 1920 - 1937 рр. У них вміщено інформацію тільки про діяльність Інституту взаємодопомоги дяків, участь у якій була обов'язковою умовою отримання дияконської посади у парохіях Перемишльської єпархії.

В Інституті дяків вивчали спів, логіку та мову (церковнослов'янську, українську, польську і німецьку), навчання тривало два роки. Після закінчення навчання призначення дияконів відбувалося на основі конкурсу, який оголошувався публічно у «Перемишльських Єпархіальних Відомостях». Участь у конкурсі могли брати тільки ті, яким виповнилося 21 рік і які успішно закінчили навчання, окрім того обов'язковою умовою була участь у Товаристві взаємної допомоги дяків. Здобута на основі конкурсу посада дяка була пожиттєвою, його могли усунути тільки у випадку не моральної поведінки. Варто зазначити, що Інститут готував не тільки церковних співаків, а також висококваліфікованих учителів для народних шкіл. Однак, у міжвоєнний період, зважаючи на деякі зміни шкільної системи, функції Інституту були звужені, а основна увага приділялася виключно навчанню дяків [5, с. 204].

Окрім навчальних закладів, які готували священничі кадри, діяли у Перемишльській єпархії також установи, якими опікувалося греко-католицьке духовенство. Зокрема, дві школи у Перемишлі, засновані з ініціативи Братства святого отця Миколая та Український інститут для дівчат. У 1911 р. за сприяння та фінансування братства було відкрито школу імені М. Шашкевича, яка знаходилася на вулиці Смольки, 10 у м. Перемишль. В історичній літературі, досить часто згадуючи про цю школу, вживають термін «Шашкевичівка». Школа ім. М. Шашкевича мала великий вплив на виховання молоді. Особлива увага приділялася вивченню релігії та участі шкільної молоді у церковних, загальнонаціональних та традиційних святкуваннях. Сьогодні у приміщенні цієї школи діє Комплекс загальноосвітніх шкіл імені Маркіяна Шашкевича, який включає гімназію, початкову школу № 17 та третю середню школу. Науковий і громадський діяч, професор Перемишльської гімназії Богдан Загайкевич так відгукувався про діяльність школи: «... Якою корисною була ця школа, свідчить ріст її фреквенції (автор - відвідуваність). В шк. році 1937 / 38 в сімох класах та чотирьох додаткових відділах доходила вона до понад пів тисячі дітей.» [15, с. 278].

В 1921 р. братство створило власну школу імені св. Миколая на Засянні, яка знаходилася на вулиці Св. Іоана (сьогодні вулиця Салезіянська).

В Державному архіві у м. Перемишлі збереглися документи, пов'язані з діяльністю даної школи: статут школи, план і кошторис її розбудови. Управителем школи імені Шашкевича був учитель Михайло Зубрей, управителем школи імені св. Миколая була учителька-монахиня Амалия Чабан. Виділ братства через Шкільну Раду повітову у Перемишлі звертався до Львівської шкільної кураторії у м. Львові: «Брацтво св. о. Миколая в Перемишлі яко власник приватної коедукативної вселюдної школи III степеню з українською мовою навчання ім. св. Миколая в Перемишлі має честь просити Високу Кураторію о затвердження управителькою цієї школи на 1933 / 34 рік Олени-Амалії Чабан, С. Службниці Пр. Д. М., дотеперішньої управительки цієї школи» [1, к. 23]. У 1946 р. вона переїхала до Варшави, де до 1974 р. жила і працювала в українському притулку оо. Василіян [18, с. 52]. Школа імені св. Миколая була приватною інституцією та користувалася великим авторитетом серед населення, адже протистояла колонізації Засяння.

Греко-католицьке духовенство опікувалося професійною та вищою школою. 8 листопада 1931 р. тижневик «Бескид» вмістив інформацію про діяльність Українського інституту для дівчат у Перемишлі, який святкував свій 50-літній ювілей. Український інститут для дівчат відіграв неабияку роль у розвитку національної самосвідомості галицького суспільства. Як зазначалося у статті, «справді є чим тішитись і величатись при огляданні 50-літньої праці і дорібку Товариства». Інститут давав ученицям великі знання та можливість вступити до вищого навчального закладу, а також сприяв формуванню активної громадської позиції [6].

Таким чином, діяльність церковних греко-католицьких освітніх закладів була націлена на відродження національної свідомості та високе культурне і патріотичне виховання українського суспільства. Церква завжди була важелем впливу на суспільно-релігійну свідомість. Досвід греко-католицького духовенства в питанні морального та духовного виховання української молоді має важливе значення для відтворення історичної картини минулого українського народу. Діяльність Перемишльської духовної семінарії, її роль у підготовці священних кадрів та нелегка доля випускників-богословів потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 1085, Sygn. 20 Prywatna koedukacyjna szkola powszechna z ukraińskim j[^]zykiem nauczynia im. sw. Mikolaja w Przemyslu (1929 - 1941). - 120 k.
2. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 142 ABGK, Sygn. 5339 (tom III) Rozmieszczenie duchowienstwa. Sprawy Seminarium Duchownego. (1922 - 1924). - 497 k.
3. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 142 ABGK, Sygn. 5615 (tom I) Sprawy nauki religii w szkolach. Sprawozdania z przebiegu miesi[^]ca dobrej prasy. Materialy do schematyzmu. (1934). - 732 k.

4. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 142 ABGK, Sygn. 5615 (tom III) Sprawy nauki religii w szkolach. Sprawozdania z przebiegu miesi^ca dobrej prasy. Materialy do schematyzmu. (1934). - 539 k.

5. St^pien Stanislaw. Organizacja i struktura terytorialna grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918 - 1939 / Stanislaw St^pien // Polska - Ukraina. 1000 lat s^siedztwa. - Przemysl, 1996. - S. 191-218.

6. Бескид. - 1931. - 8 листопада. - Ч. 30 (107). - С. 2.

7. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 - 1939) / Д. Блажейовський. - Львів : Каменяр, 1995. - 1008 с. - С. 29.

8. Глистюк Р. Греко-католицька духовна семінарія в Перемишлі та соціальне походження її випускників у середині XIX ст. / Р. Глистюк // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. - 3 : Інституції. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2003. - С. 294-296.

9. Кашак І. Виховання українського греко-католицького священика (1882 - 1946) / І. Кашак. - Львів : Свічадо, 2007. - 232 с.

10. Кобрин М. Замойський синод і формування традиційної ідентичності УГКЦ / М. Кобрин // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки, 2012. - Випуск 15. - С. 235-242.

11. Козак М. Духовно-інтелектуальні втрати Української Греко-Католицької Церкви Перемиської єпархії в 1940-х роках / М. Козак // Книга «Пом'яни, Господи, душі слуг Твоїх». - Львів : Свічадо, 2002. - 280 с.

12. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / С. Мудрий. - Івано-Франківськ : Вид-во ІФТКДІ, 1999. - 528 с.

13. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30-х рр. XX с. / В. Перевізії. - К., 1998. - 46 с.

14. Перемиські єпархіальні відомості. - 1921. - 2 вересня. - Ч. III. - С. 71.

15. Перемишль - західний бастион України: [зб. матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладж. ред. колегією під проводом проф. Б. Загайкевича]. - Нью-Йорк, Філадельфія, 1961. - 444 с.

16. Пилипів І. В. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918 - 1939 рр.) : монографія / І. В. Пилипів. - Тернопіль : Економічна думка, 2011. - 440 с.

17. Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах. Том 1. Біографічні нариси / Б. Прах. - Львів, 2015. - LXXXVI + 722 с.

18. Шах С. Де срібнолентий Сян пливе. Історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі / С. Шах. - Німеччина, 1977. - 141 с.

19. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяницької на рік Божий 1924. - Перемишль : Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1923. - 111 с.

20. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. - Перемишль : Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1928. - 420 с. - С. 388-389.

21. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. - Перемишль : Накладом греко-катол. Капітули, 1936. - 164 с. - С 18-19.

Tetyana GORAN

RELIGIOUS SCHOOLS PRZEMYSL DIOCESE (1919 - 1939 YEARS)

The article analyzed the activities of religious schools Przemyśl diocese in the period between the two world wars. Determined that the operation of the seminary in Przemyśl contributed to the moral education of youth. Przemyśl Seminary played an important role in the preparation of priests personnel issue replenishment and renewal which acutely after the First World War. Characterized activities the Institute of clerks.

Key words: *diocese, clergy, religious educational institutions, Seminary, Institute of clerks.*